

DOBÓNÉ BERENCZI MARGIT

NAGY LÁSZLÓ MOTÍVUMAI (AZ ARANY)

Nagy László költészetének méltatói szinte a kezdetektől felfigyeltek motívumaira: a *lovak*¹ (Pomogáts 1975), a *tűz*² (Dobóné 1981) a *jég*, és a *szivárvány*³ (Görömbei 1992) stb. A sokféle motívumból összeálló, bonyolult motívumhálózat feltárásával azonban még mindig adós a – különben igen gazdag – Nagy László-szakirodalom. Meggyőződésem, hogy itt nem csupán bizonyos szavak előfordulási gyakoriságáról beszélhetünk, hanem sokkal mélyebb összefüggésekről. A fent említett szavak halmozása nem véletlen, hiszen Nagy Lászlónál jobban kevesen ismerhetik a szó hatását, erejét, szemantikai képességeit. Így természetes, hogy az ismétlődés nem koptatja meg a motívumokat, ugyanis jelentéskörük kibővítésével, különböző stiláris funkciókban való egyéni alkalmazásukkal olyan többletmondanivaló és nyelvi szépség bontakozik ki, amely csak Nagy László verseinek sajátja. A dolgozat a rendszert alkotó motívumok feltérképezéséhez kíván adalékul szolgálni.

Tudjuk, hogy Nagy László erősen kötődött a természeti, anyagi világhoz. Szóképeinek jelentős része is ebben gyökerezik. Feltűnő, mennyire kedvelte a fémek, pontosabban három fém nevének használatát. Az *arany*, az *ezüst* és a *vas* szavak gyakran megjelennek verseiben. E három közül most csupán az *arany* motívummal szeretnék foglalkozni.

Vizsgálódásaimhoz Nagy László *Versek és versfordítások I.* Magvető, Budapest. 1975. és a *Jönnek a harangok értem* Magvető, Budapest. 1978. című köteteit használtam. Kigyűjtöttem az *arany* szót és alakváltozatait, megjelölve a forrásként használt verscímekeket is. A szógyűjtemény – bár kontextus nélküli – érdekes tanulságul szolgál. Az *arany* szó 115 alkalommal szerepel összetételekben, legtöbbször előtagként, 25-ször minőségjelzős szerkezetben, 8-szor jeles vagy ragos alakban és 7-szer képzett származékával is találkozhatunk. A minőségjelzős szerkezeteknek az alaptagját is kiírtam. Ennek azért láttam szükségességét, mert írásmódjukban némi következetlenséget tapasztaltam az egybe- és a különírás területén. Pl.: *aranytorkom, arany torkot; aranybetűk, arany betűket; aranyhajad, arany hajam* stb., másrészt a szó szerkezetben az *arany* szó többet elárul a jelentésről, s egyértelműbbé teszi a szófajt is: *arany szélcsendbe, arany mosolyomból, arany riadóban, arany méhe.*

Az ÉKsz. szerint az *arany* jelentései: 1. Sárga színű, nagy fajsúlyú, nagyon értékes nemesfém. 2. Aranypénz. 3. Aranyérem. 4. Aranyszál. 5. Aranyszínű. 6. Nagyon értékes. Szélsőségektől mentes magatartás: arany középút. 7. Becéző megszólításként: Aranyom. Természetesen címszóként is néhány összetételben szerepel még: aranyember, aranyér, aranyfa, aranyeső, aranyhal stb.

O. Nagy Gábor *Magyar szólások és közmondások* című gyűjteményében harminchétnak a vezérszava az *arany*, illetve ilyen előtagú összetett szó. Gyakoriságuknál azonban többet mondanak azok a változatos jelentéstartalmak, amelyeket hordoznak e proverbiumok. A magyar folklórban a népmesék motívumai között is gyakran találkozunk a szépséghez, gazdagsághoz, csodákhoz kapcsolódó *arany* szóval: *aranyhal, aranyalma, aranyhajú lány* vagy *tündér, aranyvessző* stb.

Ezt a fémet majdnem minden kultúra a Nappal hozza kapcsolatba. Az alkimisták jelmondata: „Aurum nostrum non est aurum vulgi.” (A mi aranyunk nem a tömeg aranya) arra enged következtetni, hogy az ő világukban a szellemi fejlődés legmagasabb fokát, a beavatottak tudását jelentette elsősorban. De az *arany* a mennyei világosság, a tökéletesség és az örökkévalóság szimbóluma is. A keresztény művészetben a középkori mozaikok, táblaképek arany háttere az égi fényt jelképezi. A gazdagság, a pompa hordozója volt minden időben. Sok régi kultúrában kizárólag szakrális tárgyak és uralkodói jelvények készítésére volt szabad felhasználni. Az ókorban arany szerszámokkal ásták ki a gyógynövényeket, hogy hatóerejük megmaradjon. Az aranyat a föld erőinek jelképeként fogták fel, magasabb hatalmakkal, istenekkel hozták kapcsolatba⁴ (Biedermann 1996: 29–30). Pl.: a bibliai aranyborjú, a zsidók bálványimádásának szimbóluma (II. Mózes 32. 1–5.), vagy a babilóniai Nabukonodozor által csináltatott arany állókép (Dániel 3. 1–6.). Nagy László természetesen jól ismerte és alkalmazta ezeket a jelentéseket, egyéni költői nyelvhasználatában pedig újakkal is gazdagította.

Korai költészetében elsősorban a hagyomány hasznosítását tapasztaljuk. Az *arany* leggyakrabban a megszokott jelentésekben funkcionál, a paraszti életformát, a falusi környezetet, annak atmoszféráját idézi: *Arany kis libáim zsidongtak; Egy arany virágszál vízben térdepel; a fácán aranyos farka úszik az égen; Arany szalmán térdepelj le inkább; színarany rigószárnyak; a búzák, rozsok ... aranybölcsők lesznek; a maláta pezsgett aranyhabot.* Itt még az *arany* jelentéskörének mozgása eléggé korlátozott, többnyire a legismertebb jelentésekben szerepel: a sárga színt és az értéket képviseli, s a költő a nyelvi megoldásokat tekintve is az egyszerűbb formákat követi. Minőségjelzős összetételekben, szószerkezetekben alkalmazza, illetve a köznyelvihez közelálló metaforákban: a nap *lángszalagos aranykerék*; a napraforgó *arany-*

tányér; a kukoricatőnek *drága aranybabája* van; a búzalevél *aranyás*; a kazal a széncinkék *aranyos háza*.

Természetesen Nagy László korai verseiben is találkozhatunk egyéni költői megoldásokkal mind tartalmi, mind formai szempontból. Az *arany* jelentésköre már itt is állandóan gazdagodik, a versbeli absztrahálás foka egyre merészebbé válik. Ehhez járul még a szövegkörnyezet értelemmódosító funkciója, a nyelvi megformálás sajátos szépsége: *Szerelem, arannyal befűjt hársfateknő, rengess minket; anyám aranylámpáját én viszem, sose lesz kioltva; asszonyok: arany-piros bárkák; Tél ordított a nyárba, elfűjta aranylángját.*

A szószerkezetekben és összetételekben az *arany* legtöbbször anyagnévi jelzőként szerepel. Ez nyilván a szó grammatikai és szemantikai természetéből adódik. Nagy László különben takarékosan bánik a jelzőkkel, elsősorban a gazdag magyar határozórendszert használja fel tömör képeinek felépítéséhez.

A szósort végignézve is sejthetjük, hogy tagjai nem csupán denotátumok, hanem sokféle konnotatív jelentést hordoznak. Szinte hihetetlen, hogy a több mint másfél százszori használatban mily keveset használja az *arany* szót azonos vagy hasonló jelentésben. Még akkor sem, ha a jól ismert összetételeket ismétli: az idő *Majd aranyóráim kerekeivel megöl; a számba ütött gyöngytyúk-tojások nyers aranyóráit lenyelem; Bácsim az ének aranyláncát veszi foga közé; ámulta a húsleves pénzes aranyláncait; Hát itt a tavasz, ... itt ragyog e páva, zöldje kitárul, hímes aranylángja átsüt a vízen; Apánk ... mellekosarában, zsebe éjjelében ... aranyláng van.*

Láthatjuk, az *arany* motívum a jelképteremtés, a metaforaalkotás fontos elemévé vált Nagy László költészetében. Ebből következik, hogy a vizsgált szavak többsége képként fordul elő. Alkalmi használatuk révén igen sokszor költői neologizmusok. Jellegzetesen egyéni képzetkombinációra épülnek, emiatt meglepőek, rendkívül szuggesztív erejűek, s csakis a versszövegben,

a kontextusban értelmezhetők. Íme néhány példa a költőnek a szüleiről írott *Rege a tűzről és jácintról* című művéből: *Nyári arannyal, gyönggyel, vérrel / jajgatnak a szekerek; mosolyoddal, mint arany-csipesszel / fiad a porból egy csillagra tedd fel / te, anyám; Vércörödből kitörtem, aranytálat öleltem én: a napot; Ó, a rémület örök hazád lett, abból kilépned / aranypecsétes vízum, anyám, nem adatott meg néked; apjáról írja: te, akit aranyoz folyton az aszszony esedezése.*

Nagy László sokszor épít a távoli asszociációkra, ugyanakkor összekapcsolja az ismert nyelvi elemet, itt az *arany* szót, a magyar nyelvközösség tudatában élő jelképekkel, kulturális hagyományokkal. A természeti és emberi szférákon belül mindig a szemantikai síkon megjelenő mozzanatok kerülnek előtérbe. Ezért hordoz egyetlen szó, illetve annak alakváltozata olyan jelentésbeli árnyalatokat, amelyek egyrészt meghökkentően szokatlanok, másrészt a közös nyelvhasználat, hagyomány és kulturális ismeret alapján megfejthetők. A költő mindig megtalálja azt a stilisztikai szituációt, amelyben a kérdéses motívum leginkább érvényesül: Bartók *Aranyalmánk dérverte Árgilusa; tők hirdette: ő az aranyalma nagyban; aranyalmafámhoz elérek; arany nullává züllik a mese; aranyalmává ikrásul álma.*

Nagy László gyakran fűzi az *arany* motívumot szóösszetételben vagy kontextusban valamelyik emberi testrészt jelölő szóhoz. Kifejezi vele az évezredes téma, a testi szerelem, örömét, áhítatát, intimitását: *kapcsold ki a szoknyád az aranycsipődön; aranypézn-térdű szerető, muzsikás, lángsisakos; aranytested süti a tenyerem.* Az élet forrásának pusztulásáról, a múltó asszonyi szépségről vallanak a következők: *szerelmeim, a hosszú sörény, aranyfüggönye csipőtöknek pernyévé zsugorodik; kattog arany medencecsontod; aranylankáid barnával, kékkel, vassfeketével vannak beírva.* Csontváryról: *keze a nagy korszakok lapjait forgatja kínba, Mona Lisa aranyméhe már*

villámló görcs és aszály. A költői gondokról, szerepvállalásról: aranytorkom porral van teli; én is nyitok arany torkot. Arany Jánosról: Aranyujját ha adná nekem ... a drága ereklyét; a napraforgók aranypofával bámulnak; a fecske untalanul tömi fiait, a pöttöm aranyszájú puttonyokat.

A gazdag jelentéskör és a nyelvi megoldások pontos felsorolása természetesen lehetetlen. Úgy gondolom azonban, hogy a kiemelt idézetek is meggyőzhettek bennünket arról, hogyan újította meg Nagy László ezt a több ezer éves (finnugor < iráni eredetű) szót, hogyan töltötte meg új tartalommal, s hogyan találta meg azt a képi megoldást és kontextust, amelyben felszabadulhattak az *arany* szóban rejlő szemantikai energiák. Meggyőződésem, ha a többi gyakran használt szót, motívumot megvizsgáljuk, hasonló eredményre jutunk. Ezek a motívumok látszólag szétszórtan jelentkeznek, mégis kapcsolatban vannak egymással, rendszert alkotnak. A rendszer persze nem merev, nem kimódolt konstrukció, hanem laza hálózat, amelynek tartalma, nyelvi-stiláris megjelenése képes tükrözni a szerző érzésvilágát, gondolkodás- és látásmódját, a keresztény és a népi kultúrához való kötődését, értékrendjét. Így válik a teljes költői szöveg egyedivé, sőt Nagy László kizárólagos sajátjává.

M E L L É K L E T

arany	(Aki szerelmes lett a halálba)
aranya	(Július nagy láng; Kormos és körei)
aranyába	(A Vallvadír)
aranyában	(A forró szál imádata)
aranyajkak	(Havon delelő szivárvány)
aranyalma	(Kísérőének fiának)
aranyalmafámhoz	(Aranyalmafám)
aranyalmák	(Aranyalmafám)

aranyalmánk	(Bartók)
aranyalmává	(Rege a tűzről és jácintról)
arany Álmos vezér	(Arany úr, az őszikék meg én)
aranyangyal	(Halállal élek, nem kenyérrrel)
aranyasszony	(Búcsúzik a lovacska)
aranyba	(Szárnyak zenéje)
aranybabája	(Tengeritörök)
aranyban	(A jó vitéz vesztesége)
arany babos	(PásztoRablók)
aranybérc	(Az elhunyt várakoztatása)
aranybetűk	(Menyegző)
arany betűket	(Ég és föld)
aranybojtos	(A szomorú ökrök)
arany borai	(Jönnek a harangok értem)
aranybölcsők	(Dunántúli béke)
arany-bután	(Ház)
arany-csipesszel	(Rege a tűzről és jácintról)
aranycsípődön	(Fagyok jönnek)
aranycsizmává	(Búcsúzik a lovacska)
aranycsordái	(Rege a tűzről és jácintról)
aranycsőrű	(Kórus)
arany-édes	(Októberi napló)
aranyégen	(Arany úr, az őszikék és én)
aranyfa	(A havazás árnyéka)
aranyfácánok	(Rege a tűzről és jácintról)
aranyfoltos	(Liliom-dal)
aranyfoggal	(A fekete pátriarka)
aranyfű	(Csodamalac)
aranyfüggönye	(A város címere)
aranyfüst	(Zápor után)
aranyfüstöt	(Mária jövendő Boldogasszonynak)
aranyhabot	(A vasárnap gyönyöre)
aranyhadjad	(Tündér-arcokkal dőzsölő)
arany hajam	(A forró szél imádata)
aranyhaját	(Műtét anyánk szemén)
aranyhajú	(Életem a cigánykártyán; A fekete pátriárka)
aranyhalat	(A havazás árnyéka)
aranyharsonák	(A forró szél imádata)
aranyhatárban	(Csodamalac)
aranyhüllőket	(Rege a tűzről és jácintról)
aranyidőről	(Töredék Dani uraságnak)
aranying-lobogással	(A Zöld Angyal)
aranyírás	(A forró szél imádata)
arany Kamarilla	(Balassi Bálint lázbeszéde)
aranykannákkal	(Szederkirály)
aranykerék	(Pünkösdi hajnal)
aranykerekeken	(A fekete pátriárka)
aranykirály	(A meggyfa alatt)
arany kis libáim	(A balszerencse paripája)
aranykoronát	(Álmaim verőerekkel)

arany korongocskával	(Elvarázsolt kastély)
aranykorrá	(A Zöld Angyal)
aranykoszorú	(Halállal élek, nem kenyérrrel; Ereklje)
arany középszer	(Szindbád)
aranyközpontú	(Vértanú arabs kanca)
aranykupolák	(Tűnődés nagy szeretőkről, a kardcsókolókról)
arany-kupola	(Himnusz minden időben)
aranyládákat	(Három nap három éjjel)
aranylámpáját	(Agyara nőtt a vadkannak)
aranyláncát	(Magtalanok Jézuskája)
aranyláncait	(A fekete pátriarka)
aranyláng	(Madárijesztő)
aranylángja	(Álmok játéka)
aranylángját	(Gyöngyszoknya)
aranylankáid	(Rege a tűzről és jácintról)
aranylázás	(Havon delelő szivárvány)
arany-lázás	(Játék karácsonykor)
aranylibalábat	(Rege a tűzről és jácintról)
aranylúd	(Vihar)
arany máringó	(A vasárnap gyönyöre)
arany medencecsontod	(Hegyi beszéd)
arany méhe	(Csontváry)
arany mosolyomból	(Búcsúzik a lovacska)
arany muzsikával	(Vonítások)
arany nullává	(Hegyi beszéd)
arannyá	(A forró szél imádata; Aki szerelmes lett a halálba)
arannyal	(Rege a tűzről és jácintról)
aranyóljaiból	(Menyegző)
aranyórát	(A fekete pátriárka)
aranyóráit	(Búcsúzik a lovacska)
aranyórám	(Észak felől)
aranyos	(Menyegző; Gyászom a Színészkirályért; Vadászok; Borzasan)
aranyoz	(Rege a tűzről és a jácintról)
aranyozott	(A Zöld Angyal)
aranyozza	(Szólítlak, hattyú)
aranypalástú	(Kéve-dobáló)
aranypántot	(Táncbeli tánc-szók)
aranypatkókat	(Elvarázsolt kastély)
aranypecsétes	(Rege a tűzről és jácintról)
aranypénzeket	(Temető vagy)
aranypénz-köpő	(Fölforgatott lombon)
aranypénz-térdű	(Aranypénz-térdű szerető)
aranypikkelyű	(Csodamalac)
arany-piros	(Havon delelő szivárvány)
aranyplakát	(Álmok játéka)
aranypofával	(Ház)
aranyriadóban	(Menyegző)
arany sárgák	(Csodák csodája)
arany sárgán	(Virágok térdepelnek)
arany sás	(Csodamalac)

aransudár	(Poklok tinója)
aransugarak	(Elmentek tejfogaim)
aransugárban	(Gereblyező lányok)
aranszájú	(Ég és föld)
arany szalmán	(Ne rázd a fejed)
aranszárnyal	(Mária jövődő Boldogasszonynak)
arany székecskén	(Műtét Anyánk szemén)
arany szélcsendbe	(Művem a tavasz)
aranszélű	(Magtalanok Jézuskája)
aranszemedtől	(Számadás egy pillanatról)
arany szemöldökfán	(Aki szerelmes lett a halálba)
aranszuronyok	(Őszi tarlón)
aranytál	(Egy kék lepke meg egy sárga)
aranytálat	(Rege a tűzről és jácintról)
aranytallért	(Testvérek fehérben)
aranytányérban	(Aszály)
arany temploma	(Dél)
aranytengeren	(Csodamalac)
aranytengerit	(Havon delelő szivárvány)
aranytested	(Októberi napló)
aranytócsái	(Menyegző)
aranytorkom	(Félelmes alkonyat)
arany torkot	(Táncbeli tánc-szók)
aranytrombitám	(Virágtalan fejem)
arany tündérfülek	(Tálat a lélek)
arany tüzek	(Ég és föld)
aranyudvarú	(Az erdéli asszony keze)
aranyújját	(Arany úr, az őszikék meg én)
arany vihar	(Szentségtörő madonna)
arany világa	(Asszony-fejű felleg)
arany virágszál	(Elzengett zápor)
aranyvonalak	(Tünődés nagy szeretőkről, a kardcsókolókról)
aranyzománcos	(Jönnek a harangok értem)
ARANY-ZÖLDEKET	(KERESZT AZ ELSŐ SZERELEMRE)
barnaarany	(Szederkirály)
bearanyozza	(Gyógyulj meg)
láng-arany	(Ég és föld; Arcomról minden csillagot)
lágyarany	(Arany úr, az őszikék meg én)
naparany	(Elhúllt bolondok nyomán)
piros-arany	(Tűzciterák)
sárarany	(Kórus)
színarany	(Elsuhogott, Bagolyasszonyka, A vasárnap gyönyöre)
színarany-pápaszemes	(Szederkirály)
vér-arany-ruhájúak	(A vérbükkök és a hold)

BIBLIOGRÁFIA

- Dobóné Berencsi Margit 1981. A „tűz” motívum Nagy László költészetében. MNy. 72–82.
- Görömbei András 1992. Nagy László költészete. Magvető Kiadó. Budapest.
- Hans Biedermann 1996. Szimbólumlexikon. Corvina Kiadó. Budapest.
- Pomogáts Béla 1975. Nagy László lovai. Egy motívum költészetében. Tiszatáj 62–65.